

присутствие, расположенное в нижних регионах творения. Это второе *he* или «маленькое *he*» каббалисты отождествляют с Общиной Израиля, то есть с самим еврейским этносом и его национальной религией. «Нижняя Шекина» некогда находилась в Иерусалимском Храме, но после его разрушения она отправилась вместе с избранным народом в свое очередное изгнание, где с этих пор и пребывает.

Первоначально между Богом – Эн-соф и Его последней ступенью проявления в мире человека – Шехиной царило полное гармоническое согласие. Ничто не омрачало тесных взаимоотношений между Богом и миром Его творения, ничто не мешало ровному и непрерывному излианию Его любви на сынов человеческих. Но из-за грехов человека, которые ведут начало от Адама, от его непослушания, человек оторвался от изначального Божественного источника, и совершенное единство нарушилось. Разрыв сам по себе и означал появление в универсуме зла. С этого момента гармония в творении сменилась дисгармонией, и мировой порядок обратился в беспорядок. С тех пор, как говорят, Шехина пребывает в изгнании.

Восстановление первоначального единства, так называемый *ихуд* – постоянный процесс, осуществляемый путем морального, нравственного и духовного совершенствования, в котором призван участвовать каждый человек. Но самый важный вклад для достижения этой цели должен быть сделан коллективно общиной Израиля. Эта миссия возложена на евреев в силу их избранности. Этим актом Шехина связала себя с Израилем и вступила с ним в отношения, закрепленные Обетом и достигшие наивысшей точки близости сооружением Храма. После разрушения Храма в этих отношениях появилась некая напряженность, и благословения, которые излучает на Израиль Шехина, не столь регулярны и действенны. Но Шехина все же никогда не покидает Израиль. С приходом Машиаха, когда Израиль будет снова жить в безопасности на Святой Земле, а на прежнем священном месте вновь воздвигнется Храм, Шехина обретет свою прежнюю мощь и действенную силу и воссоединится с Богом; все вещи вернуться на свои места, которые они занимали согласно первоначальному Божественному плану Творения. Тогда, согласно иудейской эсхатологии, восстановится полная гармония во всех мирах, и вся Вселенная соединится в единое целое.

Согласно Каббале, Израиль – единственный носитель полной спиритуальной традиции. Он отождествлен сместилищем всех божественных энергий, исходящих от Бога и спускающихся в нижние миры. Израиль – это «святое»; все прочее человечество, в том числе человечество, просвещенное не светом Торы, но лишь естественным светом разума – это «будничное». И эти «противоположности» в своей основе предназначены для того, чтобы, обнаружив свою взаимообусловленность, свою взаимную дополнимость, совместно исправлять мир.

В связи с концепциями «богоизбранности» народа Израиля и падения Шехины рассматривается и теория о мессианском расселении евреев. С этой точки зрения, галут преследует цель – спасти все человеческие души. Как писал Михаэль Лайтман: «Адам включает в себя все души и все миры АБИ”А. После грехопадения раскололась его душа на осколки, которые упали в клипот, делящиеся на 70 частей – народов и смысл галутов (изгнаний) из Израиля (Ацилута) на чужбину – чтобы смешались евреи (альтруистические килим) с 70 народами мира, чтобы выбрать из последних чистые души, упавшие от грехопадения в клипот. Как говорится (Мидраш Раба) – причина изгнания Израиля среди гоим, чтобы добавились к нему герим – обращенные в иудаизм» [5, с.30]. Очищенные души израильтян соединяются с душами людей других народов, чтобы высвободить их из-под власти зла. С полным отделением добра от зла, как у индивида, так и во Вселенной в целом, произойдет восстановление первоначальной гармонии, и человек, и весь мир обретут спасение.

Три дихотомические линии, согласно как космогонии, так и эсхатологии, находят свое естественное разрешение в окончательном освобождении от любого напряжения, порождаемого двойственностью: Эн-соф, изначально единый с Шехиной, в конце времен вновь соединятся, народ Израиля объединится с герим, и человечество вновь станет единым в духе. Как мы видим, иудейский мистицизм пронизан идеей гнозиса, основанного на самопознании, что нашло свое выражение в архетипичном образе андрогина – Адама Кадмона, как символе единства человека и Бога, микрокосма и макрокосма.

Источники и литература

1. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – М.: Правда, 1989. – С.608.
2. Юнг К.Г. АИОН. Исследование феноменологии Самости / Пер. с англ., лат. М.А. Собуцкий. – М.: Рефл-бук, – К.: Ваклер, 1997. – 336 с.
3. Иосиф Флавий. Иудейские древности. В 2-х томах /Пер. с греч. Г. Генкеля. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1996. – С.864.
4. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – М.: Правда, 1989. – С.608.
5. Михаэль Лайтман. Каббала. Система мироздания, ч. 3. – Новосибирск: Интербук, 1993. – С.442.

Кам'яний П.Е. ЄПІСКОП ЮЛІАН САС-КУЇЛОВСЬКИЙ НА ВЛАДИЧОМУ ПРЕСТОЛІ В СТАНІСЛАВОВІ (1891-1899): ВИСОКА МІСІЯ СВЯЩЕНИЧОГО СЛУЖІННЯ

Мені ж. О Господи, подай
Любити правду на землі
Т.Шевченко

Актуальність проблеми, зв'язок її з важливими науковими та практичними завданнями. Розгляд цієї важливої проблеми потребує зупинитися перш за все на історично-релігійних умовах, які передували про-

вдимим попереднім заходам які спонукали до призначення Ю.Сас-Куїловського Єпископом – Ординарієм Станіславівської єпархії.

Номінація о. Ю.Сас-Куїловського на Станіславівського Єпископа, як відомо, відбувалася за незвичних обставин. Ще в 1887 р. Єп. Ю.Пелеш запросив його на свого архипресвітера, однак згодом він повернувся до Перемишля в ролі Єпископа-Помічника, оскільки Перемиський Єпископ-Ординарій І.Ступницький був дуже старий і хворий. Після смерті Єп. І.Ступницького в серпні 1891 р. проведено “рокировку” : Єп. Ю.Пелеша переведено до Перемишля, а Єп.-Пом. О.Ю.Сас-Куїловського – до Станіслава. Вже 8 вересня 1891 р. Станіславівська Єп. Консисторія повідомила, що цар 3 серпня іменував Перемиського суфрагана о.Ю.Сас-Куїловського “греко-католицьким єпископом Станіслава” [1, 1891, ч.VII, с.133]. Цікаво, що польський “Кур’єр Львівський” і московільська “Галицька Русь” чомусь поспішили повідомити, що Станіславівським Єпископом було іменовано ректора Львівської духовної семінарії О.Бачинського, про що згадав й І.Франко у листі до дружини Ольги [2, с.121; 3, с.76]. Цікаво, що Я.Грицак навіть посилається на архівний документ: [ЦДІЛ, ф.683, оп.1, спр.10, арк.22]. Але вже 10 серпня 1891 р. львівська газета “Діло” надрукувала офіційне повідомлення про призначення о. Ю.Сас-Куїловського Станіславівським Єпископом [2, с.121]. Цілі та завдання заключувалися у наступному: нові суспільні умови обумовлювали всю складність завдань, що безпосередньо стояли перед другим Станіславівським Єпископом. Однак, слід відзначити, що ця номінація була здійснена поспішно, з огляду на скликання Львівського Синоду [2, с.261-262]. Про це свідчить ще й той факт, що сама інсталяція єпископа, за звітом Станіславівського старства до Президії Намісництва, відбулася аж 12 листопада 1891 р. [4, арк.6]. В урочистостях в день інсталяції взяли участь численні гості: представники місцевих властей, весь Капітул, а також “депутатія руських мешканців міста”, від імені якої виступив місцевий купець Т.Стахович. Єпархіальне духовенство зустріло нового єпископа за хлібом-сіллю “за руським звичаєм”, а від його імені виступив о. С.Ленкавський, після урочистого Богослужіння Єп. Ю.Сас-Куїловський влаштував прийом у єпископській палаті для представників місцевих властей, духовенства і вірних [4, арк. 6]. Треба зазначити, що поляки брали численну участь у привітанні нового єпископа, бо сподівалися, що він буде податливий на їх тиск у національно-політичних справах; студенти, і взагалі польська молодь тримали шпалір (супровід) від залізничної станції до єпископської палати. Однак, вони помилилися в своїх сподіваннях і розрахунках [5, с. 6; 6, с.69; 2, с.122; 7, с.10], оскільки Єп. Ю.Сас-Куїловський не втручався до політичних справ і завжди виступав як особа духовна. Сьому, напевно, сприяв його попередній життєвий досвід.

Перед другим Станіславівським Єпископом постало ряд важливих завдань, які обумовлювалися якісно новими умовами суспільного життя Галичини в 1890-х рр..

В цей час в українському національному русі відбуваються “глибинні процеси, основним змістом яких була переорієнтація світогляду з середньовічних уявлень на розуміння національних вартостей” [8, с. 15].

У зв’язку із цим змінюється позиція Гр.-Кат. Церкви в галицькому суспільстві, що було наслідком дії цілого ряду суспільно-політичних та соціально-економічних факторів. Суспільно-політичне життя в Галичині в цей період відзначалося такими чинниками:

- 1) на фоні українсько-польського суперництва в Галичині в 1890-х рр.. необхідним стає чітке оформлення українського національного політичного проводу. “Ідея перетворення Східної Галичини в духовний центр українства звела український та польський рухи до однієї площини, зумовила зіткнення в рамках однієї провінції двох національних П’ємонтів” [9, с. 15];
- 2) відбувається перехід українського політичного проводу від старорусинів (“стара партія, московфіли), які спиралися на церковну ієрархію і “неохоче відмовлялися від династично-підданського типу мислення”, до народовців, які висунули ідею порозуміння з поляками та українську концепцію “органічної праці” [9, с. 13,15].
- 3) відбувається “еволюція гр.-кат. церкви до національної програми, внаслідок чого розпадається її союз із русофілами, які... вичерпали свої можливості...” [8, с. 15]. Вирішальне значення в цьому плані мало очищення “Св.Ютр” (Митр. Капітулу), яке провів Митрополит С.Сембратович, повернувши йому, як опорному пункту, попереднє значення центру українського національного руху галицьких українців. [10, с. 34].
- 4) відбувається зростання ролі і значення світської інтелігенції та політичних партій. При цьому товариство “Просвіта” “стало важливим фактором культурного прогресу..., готуючи майбутні кадри нового типу свідомої інтелігенції...” [11, с. 19]. Однак, за деякими даними, в 1890 р. в Галичині не було жодного світського за походженням інтелігента – “всі вони були синами або внуками гр.-кат. священиків або селян” [3, с. 76].
- 5) на фоні скрутно соціально-економічної ситуації в Галичині поширюється вплив радикальної партії (РУРП), яка вела активну організаційно-пропагандистську роботу серед українського селянства Станіславівського, Коломийського і Косовського повітів [3, с. 74; 12, с.49]. У становленні до церкви “старі радикали” проголошували “раціоналізм у справах віри”, а “молоді” – виступали проти “антипопівської політики” М.Павлика і за відтягнення нижнього духовенства від верхівки Гр.-Кат. Церкви та залучення його до радикального руху [9, с. 75].

Отже, ціла сукупність суспільно-політичних факторів визначала характер змін в національному русі, що вплинуло і на позиції Церкви в суспільстві.

Разом з тим соціально-економічне життя в Галичині посилювало ці тенденції. Галичина в цей період, як відомо, була “місцем найбільшого зосередження злиднів і пауперизації”, що стало причиною двох різних соціально-економічних явищ: масової еміграції та соціальних виступів. Так, на 1877-78 рр. припадає початок української еміграції до США, з 1890 р. – до Бразилії, з 1892 р. – до Росії. У другій половині 1890-х рр. посилюється еміграція з Галичини та Буковини [13, с. 142; 14, с.10]. Лише за 1890-1900 рр. зі Східної Галичини емігрувало 133610 чол., а з Буковини – 13194 чол. [15, с. 51,54]. Також зростають у 1890-х р. соціальні виступи робітників і селян. Так, якщо за 1870-80 рр. відбулося лише 15 страйків, то за 1890-94 рр.

**ЄПИСКОП ЮЛЯН САС-КУЇЛОВСЬКИЙ НА ВЛАДИЧОМУ ПРЕСТОЛІ В СТАНІСЛАВОВІ (1891-1899):
ВИСОКА МІСІЯ СВЯЩЕНИЧОГО СЛУЖІННЯ**

– 14, а за 1895-99 рр. – 62 страйки [16, с. 31-32]. Еміграційний рух викликав невдоволення намісника Галичини К.Бадені, який звинувачував гр.-кат духовенство в “недбальстві і байдужості... до морального і релігійного падіння селян” [3, с. 87]. Водночас скрутна економічна ситуація в Галичині створювала сприятливий ґрунт для ліворадикальної ідеології, а правова система Австрійської держави стала важливим фактором, який спрямовував розвиток робітничого і соціал-демократичного руху переважно легальним шляхом [17, с. 14]. Отже, період 1891-99 рр. у Галичині характеризувався якісно новими історичними умовами, що впливали на діяльність Єп. Ю.Сас-Куїловського.

Зрозуміло, що нова історична ситуація обумовлювала цілий ряд важливих завдань, які стояли перед другим Станіславівським Єпископом. Одним з провідних завдань було внутрішнє організаційне зміцнення Станіславівської Єпархії. Це, зокрема, передбачало заходи щодо створення духовної семінарії в Станіславові та ін. Також йшлося про збереження провідної ролі Церкви в суспільному житті Галичини за умов формування системи політичних партій, наслідком активної діяльності яких було формування “нового типу галичанина – політично свідомого, активного, незалежного” [18, с. 8]. Це вимагало цілої системи заходів, спрямованих на: 1) реформування Церкви відповідно до потреб часу (Львівський Провінційний і Станіславівський Дієцезальний Синоди); 2) “оздоровлення, очищення” духовенства і пристосування його до нових умов (ре колекції, місії, організація нових монастирів та церковних товариств тощо); 3) зміцнення позиції Церкви серед народу (місії, братства тверезості тощо). Таким чином, перед Єп. Ю.Сас-Куїловським постали складні завдання, для вирішення яких він доклав чимало зусиль.

Вже у вересні 1891 р. Єп. Ю.Сас-Куїловський видав свій перший Пастирський лист. В ньому він основним завданням вказав “подавати вам здорове зерно євангельської науки, мої святительські обов’язки для Вашого добра духовного совісно виконувати і єпархією тою по закону Божому і уставам Св. Церкви католицької по батьківськи і з усією справедливістю управляти” [19, с. 2]. Також Єпископ чіткіше окреслив обов’язки духовенства, особливо наголошуючи на особитоому прикладі священників, організації різних церковних братств, вихованні молоді та боротьбі з “невір’ям, вільнодумством і легковаженням правд об’явлених і законів Св.Церкви”, яке “на жаль, вже і під сільські стріхи своїх провідників висилає” [19, с. 2-7]. У зверненні “До Возлюблених Дієцезан” закликає вірних шанувати і слухатися влади церковної і світської, співпрацювати зі священниками [19, с. 7-9].

Відбулися деякі зміни в складі Капітулу. В жовтні 1891 р. посади архидиякона, кустоша, першого і другого греміальних крилошан посіли нові люди [1, 1891, ч. VIII, с. 145], що знаменувало перші зміни при новому Єпископі. У квітні 1894 р. Папа нарешті затвердив Статут Станіславівського Капітулу і надав архієпископові владу вживання понтифікалій [1, 1894, ч. V с. 63-65]. Однак, Станіславівська Єпархія і надалі залишалася земельно невивіреною, хоча це питання порушувалося послом Брилинським у листопаді 1891 р. на сесії Державної Ради [20, с. 19]. Щоправда, у грудні 1891 р. Єп. Ю.Сас-Куїловському Намісництво дозволило асигнувати 7 тис. злр. на потреби Єпископства [4, арк. 21]. Таким чином, хоч і було створено організаційно-правові основи для діяльності єпархіальних органів, все ж не було для цього надійної економічної бази.

В цей час виникла потреба реформувати обряд і зміцнити організаційну структуру Церкви. Ці завдання був покликаний вирішити Львівський Провінційний Синод, який відбувся 24 вересня – 8 жовтня 1891 р. В Львівському Синоді взяли участь 160 Синодальних отців під керівництвом трьох єпископів і головуванням Ап. делегата А. Чяска; від Станіславівської Єпархії брав у ньому участь єп. Ю.Сас-Куїловський і 32 священники [21, с. 248; 22, с.218]. Як визначають дослідники, єп. Ю.Сас-Куїловський брав участь у Синоді не радо, бо його не хотів, і дотримувався консервативних поглядів, вважаючи себе радше обсерватором, хоча стояв за права і привілеї Церкви [23, с. 22; 21, с.262; 22, с.218; 2, с. 123]. Відносно пасивну позицію Єп. Ю.Сас-Куїловського на Синоді підтверджують опубліковані матеріали його засідань [24, с. -128].

Львівський Синод 1891 р. ствердив католицьку віру та вірність Гр.-Кат. Церкви Ап. Престолові. Було впорядковано число свят і посні часи, полагоджено справи церковного правопорядку судівництва і Літургії. На ньому виникли дві течії: консервативна і реформаторська. Перша течія “звела сильну боротьбу за священницький celibat, Церковне Правило (Часослов) та юліанський церковний календар” [21, с. 248], а друга течія чинила опір його запровадженню [23, с. 7-8]. Однак, одружуваність священників так і залишалася традиційною з рекомендацією стану безженного, справа Часослова була вирішена з обов’язком щоденного мовлення, а календар юліанський залишився обов’язковим у Галичині. Синод приділив свою увагу також і галицькому чернецтву, рекомендуючи реформу ЧСВВ, та відкрив можливості заснування нових чернечих згуртувань в Галичині. Було налагоджено і священницьке виховання в семінаріях. Синод також видав обширні і детальні розпорядження, які мали на меті припинити процес латинізації та священницького самостинства в літургійних справах, через що виникали різні православні та латинські впливи, які скомпрометували український католицизм. Вирішено було відбути черговий Синод у 1896 рр. [21, с. 248]. Діяння Львівського Синоду 1891 р. було видано латинською та українською мовами [24]. Лише в липні 1895 р. у “Віснику Станіславівської Єпархії” було опубліковано “Ап. Послання Папи Лева XIII в справі I Синоду Провінційного Львівського”, дане 29 травня 1895 р., яким затверджувалося рішення Синоду [1, 1895, ч. VIII, с. 79-81]. Таким чином, Синод сприяв зміцненню позиції Гр.-Кат. Церкви в галицькому суспільстві та зміцненню її зв’язків з Ап. Престолом.

Цій же меті було підпорядковано початок візитацій Єп. Ю.Сас-Куїловським своєї Єпархії. Як зазначає о.І.Назарко, “єпископ Куїловський був противенством свого попередника єпископа Пелеша: Куїловський сам не устроював парад і не любив брати в них участі. З цього приводу доходило до непорозумінь між ним і духовенством, яке привикло вітати свого єпископа з бандерями, музиками й т.п.” [22, с. 218]. Так, він брав участь в конференції Австрійського Єпископату у Відні в листопаді 1891 р. і поставив свій підпис під спільними Пастирськими листами до вірних всіх єпархій і кліру всіх єпархій. Як зазначалося в Пастир-

ському листі до вірних, “щораз грізніше снують напротив себе християнські та не християнські погляди на світ і борються завзято про будучність народів...” [1, 1892, ч. I, с. 2]. В цій “боротьбі за душі” [25, с. 14] пропонувалося для активної протидії “невірству” протиставити церковні братства, християнське виховання в сім’ї, видавництво католицьких книжок і часописів [1, 1892, ч. I, с. 2].

Специфічне становище Гр.-Кат. Церкви в 1890-х рр. полягало в тому, що Церква відігравала винятково важливу роль в українському національному русі у Галичині, через що опинилася в небезпечній ситуації – вона стала діяти і її стали розглядати як інструмент світського руху, вона почала втрачати свою самобутню роль. Зусилля духовенства, спрямовані на розвиток національного руху, почали брати гору над виконанням суто духовних обов’язків, і часто священники вважали себе більше громадськими діячами, ніж слугителями Бога. Підупалий престиж релігії серед світської інтелігенції та селянства привели церковну ієрархію наприкінці 1890-х рр. до усвідомлення цього факту [26, с. 82-83]. Крім того, в основі активного антиклерикалізму радикалів лежала гостро відчута потреба частини української інтелігенції цілковито звільнитися від опіки церкви. Протягом 1890-х рр. національний рух зазнав радикальних метаморфоз, які на завжди змінили співвідношення світських і релігійних сил [26, с. 86-87]. Тому Гр.-Кат. Церква перейшла до активної оборони своїх позицій в галицькому суспільстві.

Єп. Ю.Сас-Куїловський, можна припустити, мав власне розуміння ролі Церкви в галицькому суспільстві. Намагаючись абстрагуватися від польських впливів і протистояти антиклерикалізмові радикалів, Єп. Ю.Сас-Куїловський зосередив увагу на виконанні душпастирських обов’язків священниками і на моральному удосконаленні вірних як на засобів збереження християнської моралі в галицькому суспільстві.

Одним з перших кроків у цьому напрямку були вже згадувані канонічні візитації парохій Єпархії Єп. Ю.Сас-Куїловський, який намагався зробити їх більш практичними. В Пастирському листі “Про Святий великий піст Чотиридесятниці” (від 14 лютого 1892 р.) Єпископ наголошував на значенні Великої Посту як засобу духовного удосконалення [27, с. 2]. Однак, крім цього, Єпископ виступав і за поборювання впливів радикалів і москвофілів з метою зміцнення позицій Церкви. В грудні 1892 р. було видано спільний Пастирський лист Галицького Єпископату, в якому зобов’язували духовенство слідкувати за поширенням і забороняти вірним читати радикальні газети “Народ” і “Хлібороб” та москвофільську “Галицьку Русь”, оскільки перші дві “виступають вороже супроти св. Віри, Церкви і священства”, а остання – супроти Ієрархії церковної католицької, а в кінці більшої прихильності до церкви східної нез’єдненої” може “в народі нашому охолодити прив’язання до св.Катол. Церкви, захитати з’єднання з Римом, засіяти рівнодушність релігійну, а навіть ослабити патріотичні почуття Русинів” [1, 1893, ч. I, с. 2-3]. Таким чином, Церква з народовських позицій намагалася вплинути на поширення радикалізму і москвофільства, максимально обмежити їх вплив на народ, щоб в такий спосіб зміцнити свої позиції. Вже у 1897 р. ігумен монастиря Василіян у Львові А.Шептицький вжив контрзаходів, заснувавши нове народне періодичне видання для селянства “Місіонер”. Його місіонерська діяльність була спрямована на номінально греко-католицьке, але водночас небезпечно радикалізоване селянство [26, с. 89]. Єп. Ординаріат в Станіславові одразу ж розпорядився поширювати цей місячник [1, 1897, ч. VI, с. 90-91]. Разом з тим, Церква використовує народовські ідеї просвітництва народу, про що свідчить спільне розпорядження Митр. і Єпп. Ординаріатів до духовенства, яким зобов’язано використовувати “чисту русько-народну мову і етимологічно-фонетичний правопис” [1, 1893, ч. I, с. 3-4]. Це мало на меті наблизити духовенство, яке часто використовувало польську чи російську мови, до народу.

Слід відзначити, що в середовищі радикалів також велися дискусії з питання як ставитись до Церкви. Лише в результаті компромісу між “старими” і “молодими” радикалами у програмі-максимум проголошувався “раціоналізм у справах віри”, а програма-мінімум вимагала “усунення з науки шкільної всякого догматизму” та популяризації “здобутків позитивного всесвітнього знання” [28, с.254; 29, с.3]. І хоча, як зазначає П.В.Шкраб’юк, М. Павлик “боровся (хоч і занадто завзято) лишень з “поганями” священниками” [18, с. 11], все ж побоювання “молодих” радикалів були небезпідставними: М.Павлик навіть склав план поширення штунди в Галичині, а в листуванні з М.Драгомановим неодноразово висловлював думку про необхідність створювати нову, раціоналістичну віру, пропагувати баптизм, про бажання переходу українського народу Галичини у протестантизм. Такий підхід, на його думку, повністю відірвав би духовенство від народу й остаточно зламав сили духовенства [30, с. 184-185]. А “молоді” радикали виступали за відтягнення нижнього духовенства від верхівки Гр.-Кат. Церкви та залучення його до радикального руху [3, с.87]. Імпульсом до дискусії послужив лист галицького намісника графа К.Бадені, розісланий 20 листопада 1892р. до гр.-кат. деканатів прикордонних з Росією повітів [1, 1893, ч. III, с.33-34], в якому йшла мова про масову еміграцію галицьких селян до Росії [детальніше про еміграцію див.: [31, с.101-103], викликану, на його думку, недбалістю і байдужістю гр.-кат. священників до морально-релігійного виховання селян [3, с.87-88]. У зв’язку з появою цього листа в Галичині почали обговорювати можливість реформування Гр.-Кат. Церкви в інтересах “католицько-сзуйтської реакції”, зокрема впровадження celibату. М.Павлик від імені редакції журналу “Народ” визнав справедливості критики К.Бадені на адресу гр.-кат. духовенства та ідеї введення celibату, що прискорив би розвиток української світської інтелігенції та емансипацію суспільно-політичного життя галицьких українців. Однак І.Франко вважав, що введення celibату “було б на довгі роки поразкою для нашого краю”, бо “що би ми не хотіли закинути духовенству, але все-таки мусимо визнати, що зв’язане тисячами ниток сімейних та духовних інтересів з загалом народу”, воно “виступає потужним чинником у розвитку освіти і громадського життя...” [32, с.378]. З поглядами І.Франка перегукувалася резолюція, ухвалена віденськими зборами усіх галицьких українських партій 25 грудня 1892р., в якій є вимога автономії галицьких українців у релігійних справах як складової частини їх політичної та національної незалежності і конституційних прав. Разом з тим слід визнати, що “антиклерикальна спрямованість М.Павлика та РУРП змусила духовенство повернутися обличчям до народу” [18, с.11].

На протигагу поширенню раціоналізму та соціалістичних ідей Церква намагається проводити масові заходи, які б сприяли зміцненню релігійної моральності та позицій Церкви в суспільстві. Так, у липні

**ЄПИСКОП ЮЛЯН САС-КУЇЛОВСЬКИЙ НА ВЛАДИЧОМУ ПРЕСТОЛІ В СТАНІСЛАВОВІ (1891-1899):
ВИСОКА МІСІЯ СВЯЩЕНИЧОГО СЛУЖІННЯ**

1893р. за благословенням Папи Римського в Кракові відбулося перше католицьке віче, метою якого було “розбудження і скріплення духу католицького у всіх станах суспільства нашого” [1,1893,ч.VII,с.81]. Брالی участь в цьому віче і представники духовенства та вірні Станіславівської Єпархії. Рівно через три роки у липні 1896р. було проведене II Католицьке віче у Львові, метою обговорення якого були “всі суцї недостатки в положенні цілої суспільності”, та, “соціально-економічним справам” було приділено значну увагу, щоб “усунути, що несправедливе і зарадити біді, як покаже наука християнська” [1,1896,ч.VI,с.42]. Отже, проведенням католицьких віче Церква намагалася винести існуючі проблеми на ширше обговорення і по мірі можливості вирішити їх відповідно до “християнської науки”, щоб тим самим, “вибити ґрунт з-під ніг” соціалістичної пропаганди. Однак, незважаючи на їх важливе значення, ці заходи були малоефективними. Крім цього, Гр.-Кат. Церква використовувала інші заходи і засоби. Зокрема, організоване в 1891р. Товариство св. Ап. Павла проводило численні реколекції для духовенства та місії для вірних [1,1891,ч.X,с.171;1892,ч.II,с.24;1897,ч.VI,с.90;1896,ч.VIII,с.77;1898,ч.III,с.22-23;1898,ч.X,с.88]. У 1896р. Папа Лев XIII у ділив Товариству св. Ап. Павла право відпустів назавжди [1,1896,ч.V,с.36-37]. Того ж року це Товариство видало брошуру “О місіях”, де викладалися основні правила проведення духовних місій серед народу. В цілому проведення місій в Станіславівській Єпархії до певної міри сприяло релігійному піднесенню народу, однак, як і католицькі віча, були малоефективними заходами в боротьбі з радикальним рухом. Разом з тим, Єп. Сас-Куїловський, дбаючи про релігійне піднесення народу, сприяв розвитку братств тверезості, в яких вбачав засіб духовного удосконалення. В листопаді 1896р. Єп. Сас-Куїловський видав навіть спеціальний Пастирський лист “Про братства тверезості”, в якому роз’яснював правила вступу до братства та обов’язки його членів, а також наводив Статут братства тверезості Станіславівської Єпархії, затверджений Ап. Престолом [1,1896,ч.XI,с.101-108]. Загалом братства тверезості Станіславівської Єпархії сприяли викоріненню у галицькому суспільстві, особливо на сілі, такого соціального зла, як пияцтво [33,с.4]. Це цілком відповідало прагненням Єп. Сас-Куїловського сприяти зміцненню позицій Церкви через піднесення релігійності народу.

Разом з тим, Єп. Сас-Куїловський значну увагу приділяв зв’язкам з Римським Ап. Престолом, які базувались на ідеї єдності Церкви. Специфічною рисою єдності Гр.-Кат. Церкви з Римським Престолом було зміцнення вірності Ап. Престолові, з одного боку, і підкреслення “питоменності” руського обряду-з іншого. Це яскраво відобразилося під час святкування двох свят: ювілей Папи Лева XIII в 1893р. і ювілей Берестейської Унії. Під час авдієнції руської делегації в Папі, було висловлено ідею про призначення гр.-кат. Церкви, яка “прикличе некатолицький світ до єдності зі Св. Єдиноапостальською Римською Церквою”. Цю ідею підтримував сам Папа, який зобов’язав Гр.-Кат. ієрархію “стерегти чистість і непорушність нашого обряду, оскільки він є старовинний, хороший і величавий, і через нас надіється повернути Схід до лона Св. Католицької Церкви”, а, з іншого боку, наполягав щоб “наш обряд не залишався мертвим”, для чого “не порушуючи природності і цілості його оживляти практиками релігійними...” [1,1893,ч.VII,с.94,98-99]. Очевидно, що прихильником цієї ідеї був Єп. Сас-Куїловський, який, як, стверджують дослідники, “виголосив знаменну промову перед Папою” [7,с.16;22,с.219;2,с.123]. Однак дуже скоро виявились і противники цієї ідеї. Так, у червні 1893р., коли руська делегація поверталася з Риму, на залізничній станції у Відні москвофільська і радикальна молодь обкидала тухлими яйцями Митрополита С.Сембратовича і Єп. Сас-Куїловського [21,с.262;22,с.249], яких звинувачували в співпраці з Ватиканом проти Гр.-Кат. Церкви, оскільки Митрополит хотів запровадити celibat [26,с.86,98]. Отже, ідея єдності Католицької Церкви була сприйнята “в штики” опозиційними до Церкви силами в Галичині. Ще більшому піднесенню релігійних почуттів народу повинні були сприяти два ювілейні свята-це ювілей Унії та свято Кирила і Методія. Ювілейний комітет ще в 1894р. і Митр. і Єп. Ординаріат розробили навіть детальну програму святкування ювілею [34,с.1-20]. На думку ініціаторів, святкування ювілею мало засвідчити, що “єсмо рівно щирими, горячо свою Отчизну люблячими Русинами, як і вірними ісповідниками Св. Католицької Церкви, видячи наші духовні і народні сокровища та ідеали забезпечені під щирим а кріпким покровом Св. Ап. Престола і в Церкві Католицькій...” [35,с.7]. У липні 1895р. всіма трьома руськими Ординаріатами було видано спільний Пастирський лист “Про ювілей унії” [1,1895,ч.VIII,с.81], в якому відзначалося історичне значення унії, яка “становить епоху в нашій життєво-церковній і національній”. У жовтні 1895р. відбувся візит руської делегації до Риму з нагоди ювілею унії, а в жовтні 1896р. урочисті Богослужіння з нагоди ювілею відбулися в Станіславові в катедральному храмі Святого Воскресіння. Невтручання Єпископа в політику не завважало йому підтримувати добрі зв’язки з офіційним Віднем. Так, в 1892р. він був у Львові під час візиту цесаря Франца Йосифа I [1,1892,ч.X,с.127-129], а в 1898р. поставив підпис під спільним Пастирським листом Австрійського Єпископату з нагоди 50-літнього ювілею перебування на престолі цесаря і навіть видав свій Пастирський лист з нагоди цього ж ювілею [36,1898,с.6;37,1898,с.3]. В ньому Єп. Сас-Куїловський показав власне розуміння “австрійського патріотизму”: “В тім обході (святкування ювілею-авт.) бо, довжні заявити, що не тільки почувася до великої родини Австрійських народів, також, що уміємо бути вдячними за ті ласки, яких ми так часто дізнали від Єго Величства Наймилостивішого Цесаря. Тим то ласкам народ наш завдячує своє відродження і поступ в інтелектуальнім розвою. Свобода, яку Русини з іншими народами отримали, піднесли народне значінне наше, від нас тепер залежить розвите то-гож...” [37,с.2]. Отже, ідея австрійського патріотизму Єп. Сас-Куїловського базувалася насамперед на використанні внутрішніх сил для розвитку народу при сприянні австрійського престолу. Вона, на думку Єп. Сас-Куїловського, повинна була прижитись і активно експлуатуватись, оскільки “мусимо з жалем призна-ти, що ми стоїмо ще поза другими народами, а найсумніше те, що помимо 50-літньої праці і шкіль...нарід наш в просвіті ще низько стоїть, а його економічний бит представляє Невідрадний образ...” [38,с.4]. Вихід з цієї ситуації вбачався у “розвитку церковно-релігійнім і народнім”, засоби якого такі: “Вправляйтесь в чеснотах християнських, без котрих ані родинне життя, ані суспільний лад обійтись не можуть. Вправляй-

тєсь в працюватості, ошадності і тверезості, і до них завчасу при звичаютьє молоде покоління... На тій отже основі стоячи трудітьєся над звичаєм народности своєї, над зростом словесности рідної, над своїм економічним битом, добувають собі чимраз більше прав дорогою законною, щоби нарід наш з чєстю, поважаний від інших, ...дійшов до своєї мети...” [38, с.6]. Це була своєрідна Церковна (клерикальна) модель концепцій” органічної праці заснованої на засадах християнської моралі і провідної ролі церкви в житті галицького суспільства. Будучи її прихильником Єп. Сас-Куїловський намагався не втручатися в політику. Саме тому, що він тільки поставив свій підпис під листом Австрійського Єпископату “В справі виборів до Думи державної” (1896р.) [39, с.1-8], не видавши з цієї нагоди окремих листів до вірних і священства Станіславської Єпархії, як це робив Єп. Ю. Пелеш. Натомість він видав у лютому 1896р. черговий Пастирський лист “Про св.Великий Піст”, в якому пригадав всьому духовенству виконання душпастирських обов’язків.

Для розширення впливу Гр.-Кат. Церкви на Буковині в жовтні 1894р. Буковинський деканат поділено на два: Чернівецький і Сучавський. До новоствореного Сучавського деканату відійшло 8 парафій, а деканом став о.І.Ших [1, 1894, ч.Х, с.124; 894, ч.ХІ, с.136; 1895, с.135]. Створення нового деканату відбувалося на фоні відносного зростання питомої ваги гр.-кат.: за 1857-1900рр.-від 3 до 4% (римо-католики за цей період-8-14%, але православні-79-68%) [14, с.14].

Важливим чинником суспільного життя в межах Станіславської Єпархії був розвиток церковних товариств, які ставили перед собою різні завдання. Одне з них було Товариство дяків Станіславської Єпархії, створене ще за єпископства Ю.Пелеша. В квітні 1892р. налічувалося 35 дяків-членів Товариства, а в 1894р.-250 членів дійсних і зібрало близько 1500 злр. капіталу [1, 1894, ч.ІІ, с.38]. З 1895р. це Товариство почало виплачувати допомогу для “убогих або знемощилих” членів свого Товариства. У квітні 1895р. Єп. Ординаріат видав о. С.Торонського, соборного крилошанина-канцлера головою Товариства [1, 1895, ч. VI, с.65]. Крім взаємодопомоги, Товариства займалося іншими важливими справами.

Значну увагу було приділено справі у розвідку монастирів. Так, протягом 1892-1898 рр. У всіх трьох Єпархіях було засновано і діяли 10 домів і 70 сестер Чину Сестер Службниць Пречистої Діви Марії [1, 1898, ч.ІV, с.33; 1898, ч.ІІІ, с.23]. У 1898р. розпочали збирати пожертвування на заснування Дому Службниць в Печеніжині [1, 1898, ч.Х, с.88]. Того ж року було засновано монастир ЧСВВ добромільської реформи в Михайлівці Кудринецького деканату. Крім цього, активно діяли інші монастирі на території Єпархії. Таким чином, протягом єпископства Єп. Сас-Куїловського розвивається релігійне життя в Єпархії, показником чого було створення Товариства взаємодопомоги дяків Станіславської Єпархії, Товариства св. Ап. Петра і монастирів.

За єпископства Ю.Сас-Куїловського було відновлено катедральний храм. [22, с.219]. Вже 1898р. Єп. Ординаріат видав розпорядження “Про збирання добровільних пожертвувань на прикрашення Церкви Воскресіння в Станіславі” [1, 1893, ч.ХІ, с.129-130], яке в 1898р. було повторено [1, 1898, ч.ХІІ, с.110]. Загалом за весь період 1889-98 рр. Було зібрано суму 42485 злр., однак частка пожертвувань з самої Єпархії складала лише 10 тис. злр., решту суми надали інші жертводавці. Зокрема, від Ординаріатів і Капітул з цілої Австрії-1,610 злр., від міста Станіслава-3 тис. злр., від Рад повітових Станіславської Єпархії-1,675 злр., від Станіславських банків міщанського і звязкового руського-по 100 злр., від Міністерства війни-7 тис. злр. Ще дві значні суми дали Галицький Сейм (10 тис. злр.) і сам Єп. Сас-Куїловський (15 тис. злр.) [1, 1898, ч.ХІІ, с.111]. Така сума пожертвувань свідчила про загальний стан бідності, тому найбільші суми могли пожертвувати хіба що Сейм і сам Владика. Це дало привід пізніше стверджувати дослідникам, що Владика дав “справді шляхетний дар” [22, с.219]. Для відновлення катедри було запрошено, за рішенням спеціальної комісії, визначних і відомих майстрів-маляра Ю. Макаревича і різьбяр-І.Долгого. Таким чином, за єпископства Єп. Сас-Куїловського було проведено основні роботи з реставрації катедри, що, на думку Владики, сприяло піднесенню “чєсті нашого святого обряду і слави цілої єпархії”.

Внутрішньоцерковні потреби і необхідність поборювання радикальних та інших ворожих до Церкви впливів визначали, таким чином, до певної міри і розвиток освіти. З метою підтримки релігійних почуттів “вбогої молоді” Єп. Ординаріат в 1893 р. зобов’язав духовенство підтримати Товариство “Шкільна поміч” в Станіславі, завданням якого є християнське виховання, нагляд і надання моральної та матеріальної допомоги “вбогій руській молоді всіх шкіл публічних в Станіславі” [1, 1898, ч. VI, с.76; 1892, ч.ІІІ, с.43]. Це розпорядження мало на меті відвернути загрозу поширення радикальних і соціалістичних ідей серед учнівської молоді. Саме тому Єп. Ординаріат підтримав видану проф. В.Насальським “Бібліотеку для руської молоді”. Цю ж мету переслідували розроблені Єп. Ординаріатом в липні 1898 р. “Інструкція і плани до науки релігії в школах народних і виділових”. У червні 1899 р. Крайова шкільна рада видала постанову, за якою, о.-катехит мав право впливати на оцінку з “обичаїв” (наука релігія), що мало на меті “викликати спільне содійствованне церкви і школи народної проти об’яв деморалізації, яка нераз з причин недостатку світлої моральної опіки шириться межи молодежю, котра уже вийшла із школи...” [1, 1899, ч. VII, с.67]. Водночас Єп. Ординаріат беззастережно підтримав прохання Ради Товариства “Руська бурса реміснича і промислова в Львові” про збір коштів на підтримку Бурси, оскільки це мало посприяти “зросту економічного биту” народу [1, 1899, ч. V, с.46]. Таким чином, в галузі освіти Єп. Ю.Сас-Куїловський проводив вдалі і необхідні заходи, спрямовані на виховання релігійної молоді, яка би дбала про зростання “економічного биту” і зміцнення впливу церкви в народі. Набагато вищі вимоги ставилися до “питомців” духовних семінарій у Львові, Відні, Римі [1, 1898, ч. VII, с.80; ч. VII, с.93-94].

За студентами-богословами у Львівській семінарії встановлювався строгий нагляд місцевих душпастирів під час ферій (канікули з нагоди свят чи звичайні канікули) за поведінкою “питомців” [1, 1897, ч. VIII, с.112]. В березні 1893р. цісарським декретом була розв’язана Віденська генеральна гр.-кат. Семінарія, а одночасно було дозволено заснувати дієцезанальні духовні семінарії, що практично використав Єп. Ю.Сас-Куїловський, подбавши про складення кошторису побудови духовної семінарії в Станіславі, що було реалізовано за його наступника [2, с.123].

**СПИСОКОП ЮЛЯН САС-КУЇЛОВСЬКИЙ НА ВЛАДИЧОМУ ПРЕСТОЛІ В СТАНІСЛАВОВІ (1891-1899):
ВИСОКА МІСЯ СВАЩЕНИЧОГО СЛУЖІННЯ**

Єп. Ординаріат отримував значну підтримку з боку Товариства взаємних обезпечень “Дністер”, у Львові, яке стало однією з найповажніших підприємницьких установ, постійного мецената українського національного руху в Галичині [40, с.15]. Так, починаючи з 1894р., т-во “Дністер” жертвувало значні суми на церковні цілі, передаючи кошти “на допомоги надзвичайні для вдов і сирот по священниках”, на благодійні цілі в діцезії по розпорядженості Єп. Ординаріату “, як допомога для півців церковних” і т.д. [1,ч.VI,с.78;ч.VII,с.73]. Цікаво, що президентом цього Товариства був С.Сембратович [1,ч.XIII,с.168], а тому застраховано було в 1895р. 226 церков (із 758) і 161 приходство (із433) в Станіславівський Єпархії, а в 1896р.-вже 331 церкви і 230 приходств [1,ч.III,с.28-29;ч.XII,с.122–123]. Таким чином, Станіславівська Єпархія отримувала певну підтримку з боку руських товариств, що сприяло зміщенню позицій Церкви. Водночас Єп. Сас-Куїловський намагався вплинути на такі важливі суспільні процеси, які шкодили, зокрема, авторитету Церкви, як еміграція. Вже в лютому 1892р. Єп. Ординаріат видав розпорядження про стримання еміграції селян до заморських країв, а згодом про попередження еміграції в Росію та Бразилію; при цьому Єп. Ординаріат попереджував бажаючих про небезпечне майбутнє становище на еміграції [1,ч.II,с.22;ч.III,с. 33–34;ч.IV,с.50; ч.XI, с.133–134]. Вже ж таки, з другої половини 1890 рр. еміграція з Галичини посилюється, зокрема на весні 1895р.-в повіті Коломия, в 1896р.-вповіті Підгайці і Станіславів [13, с.142–144]. Для захисту прав переселенців було створено Товариство св. Рафаїла ще в 1890р. [41,с.69], підтримку якому висловлював і Станіславівський Єп. Ординаріат. Отже, здійснюючи добродійну благодійну діяльність, Єп. Ю.Сас-Куїловський намагався сприяти ширшій участі Церкви в національному русі, сприяючи на свою концепцію “органічної праці”. Для зміцнення позиції Церкви в галицькому суспільстві взагалі та в Станіславівській Єпархії зокрема, особливо в “часах, коли то поганим матеріалізмом просякли майже всі круги общества, а крайній індеферентизм притупив умисли до всього вищого, і коли згубні теорії недовірства навіть вже під сільські стріхи втискатись починають” [42, с.1], Єп. Сас-Куїловський провів Станіславівський Дієцезальний Синод.

Із вищесказаного на наш погляд можна зробити висновки та окреслити перспективи подальшого розвитку досліджуваної проблеми.

Як зазначають дослідники, у 1896 р. Єп. Ю.Сас-Куїловський видав розпорядок про скликання Першого Єпархіального Синоду на наступний рік у Станіславові, але під час його проведення Владика вже не був здоровий, так що в останніх роках свого владництва жив найбільше в домашньому затишку [22, с.219; с.262, с.115]. Все ж навіть хворому Єп. Ю.Сас-Куїловському вдалося провести Дієцезальний Синод, який відбувся 29-30 вересня 1897 р. На Синоді було затверджено, оголошено і надано до виконання рішення Львівського Провінційного Синоду, при чому особлива увага зверталася на проведення деканальних соборчиків, поведінку священників і сплату парохами 1/3 своїх доходів своїм сотрудикам. Вкінці було оголошено декрет Папи Лева XIII про затвердження рішень Львівського Провінційного Синоду [42, с.4–5]. Отже, проведення I Станіславівського Дієцезального Синоду в 1897р. мало на меті затвердити рішення Львівського Провінційного Синоду 1891 р., впровадити їх у життя, щоб тим самим утвердити позицію Церкви в суспільстві і протистояти ворожим до Церкви впливам.

Однак, єп. Ю.Сас-Куїловський був призначений цісарем Францом Йосифом I і затверджений Папою Левом XIII на Галицького Митрополита 30 серпня 1899 р., через рік після смерті Митрополита С.Сембратовича. В своєму останньому Пастирському листі до вірних і кліру Станіславівської Єпархії Єп. Ю.Сас-Куїловський подякував за співпрацю священникам і за розуміння вірних, попросив “повинуватися так само приказам Достойного Наслідника Мого, оказувати Його щирі вірність і любов синову і користати радо з Його спасительних настанов” [43, с.1–3]. Також Владика висловив декілька порад “застережень”: 1) “пам’ятайте, що сповідувана Вами Віра католицька є єдина, правдива та єдиноспасительна, та що поза церквою католицькою Спасителя нема і не може бути”; 2) “не дайтесь обманути ніякими примхливими науками і блудними теоріями новітніх апостолів брехні і невір’я, які як вовки в овечій шкурі вдираються не раз до стада Христового, , шоби вірних спровадити на дорогу ересі і безбожжя”; 3) “виховуйте в християнському дусі молоде покоління”; 4) “в суспільному житті стережіться поділу на партії, всякої ворожнечі та незгоди”; 5) “стійте твердо в єдності зі Св. Церквою Римською...”; 6) “завжди виказуйте традиційну вірність для Його Величества Цісаря Австрійського”; 7) “душпастирів ваших вважайте за своїх Отців духовних” [43,с.2]. В них “застереженнях” повністю знайшла відображення ідея про пастирське служіння народів, яку протягом свого єпископства намагався реалізувати Єп. Ю.Сас-Куїловський. Цю ідею він розвивав і на митрополичому престолі аж до смерті 4 травня 1900 р. Як справедливо зазначає Єпископ С.Мудрий, “з Митрополитом Юліаном зійшла у могилу людина з бурхливою молодістю: ідеаліст, добре вихований і обізнаний з життям, він дуже любив свою Церкву і обряд. Митрополит Ю.Сас-Куїловський, як священник і єпископ, був лагідної вдачі, побожний і смиренний, добросердний і милостивий до бідних, був меценатом різних добрих ініціатив. Після випробовувань молодості не втручався в політику ані місцеву, ані загальнодержавну, будучи лояльним до Габсбурзької монархії вірним Ап.Престолові й католицькій ідеї взагалі” [44, с.335]. На думку Ю.Федоріва, Єп. Ю.Сас-Куїловський “-постать мало помітна”, хоча “загалом він був добрим пастирем і в плані організації Єпархії має незаперечні заслуги” [45,1967, с.289]. Цікаво, що радянські історики зазначали, що Єп. Ю.Сас-Куїловський “своєю діяльністю не приніс ніяких зрушень” [46, с.11].

Отже, в діяльності Єп. Ю. Сас-Куїловського можна прослідкувати деякі ідеалістичні мотиви, однак, він висунув свою ідею пастирського служіння, яка стала наріжним каменем у всій його діяльності. Ця ідея, на думку Єп. Ю.Сас-Куїловського, передбачала невтручання в політику, лояльність до Австрійського Престолу і вірність католицькій Церкві. Все це, на його думку, повинно було зупинити зростання “невірства” і раціоналізму, поширення радикальних ідей в суспільстві і зміцнити позиції Церкви. Разом з тим, ця ідея могла бути зреалізована (і до певної міри таки була реалізована) через розвиток церковних (релігій-

них) товариств, благодійницьку діяльність, поширення католицької преси і книжок, канонічні візитації, Пастирські листи і т.д.

Джерела та література

1. Вісник Станіславівської Єпархії. – 1886–1900.
2. Заклинський А.о. Записки... – Львів: Червона Русь, 1899. – 144 с
3. Грицак Я.Й. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ.-т.ССХХІІ. – Львів, 1991.– С.71–110
4. ЦДІА України у м.Львові. – Ф.146. – Оп. 50. – Спр.164. – Арк.1–56.
5. Грабовецький В. Сторінки літопису Івано-Франківського Катедрального Собору Святого Воскресіння. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. – 79 с.
6. Ісаїв П. Історія міста Станіслава // Альманах Станіславівської землі. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – Т.1. – С.32–102.
7. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. – Львів:Місіонер, 1997. – 416 с.
8. Аркуша О.Г. Українське представництво в Галицькому сеймі (1899-1901 рр.): Автореф.канд.дис.– Львів, 1997. – 28 с.
9. Мудрий М.М. Українсько-польські відносини в Галичині у 1867-1890 рр.: політичний аспект: Автореф. канд. дис. – Львів, 1997. – 26 с.
10. Петрів Р.В. Проблеми українсько-польських відносин у Східній Галичині (XIX- поч. XX ст.).- Коломия:Вік.1996. – 47 с.
11. Зуляк І.С. Діяльність товариства “Просвіта” у національно-культурному відродженні українського народу Східної Галичини (друга половина XIX- поч. XX ст.): Автореф. канд. дис. – Чернівці, 1997. – 25 с.
12. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської Єпархії//Шематизм Івано-Франківської Єпархії. – Івано-Франківськ, 1995. – С.99–156.
13. 12.Кравець М.М. Початок робітничого руху в Східній Галичині // З історії західноукраїнських земель. – Кн.3.-К.:АН УРСР, 1958.-23-61.
14. Граньовський К.Еміграція з Галичини (кін. XIX- поч. XX ст.)//Укр.слов’янознавство. – 1971. – Вип.4.– С.141–145
15. Скорейко Г.М. Населення Буковини за урядовими переписами другої половини XIX- поч. XX ст.:Автореф.канд. дис. – Чернівці, 1997. – 18 с.
16. Макарчук С.А. Етносоціальне розвитиє и національные отношения на западно-украинских землях в период империализма. – Львів: Вища школа, 1983. – 256 с.
17. Каковський К.Г. На шляху до Великого Жовтня. Страйковий рух в Галичині кін. XIX- поч. XX ст. – Львів: в-во Львів.ун-ту, 1970.
18. Жерноклеєв О.С. Український соціал-демократичний рух в Галичині в кінці XIX- поч. XX ст. (1899-1918 рр.): Автореф.канд.дис. – Чернівці, 1995. – 22 с.
19. Шкраб’юк П.В. Михайло Павлик і радикальна партія: Автореф.канд.дис. – Львів, 1994. – 16 с.
20. Архисейське послання Єп.Ю.Сас-Куїловського до Пре чесного Кліру і Вірних Єпархії Станіславівської, дане у 21-неділю по Сошествію св.Духа 1891 р.-Станіславів:накл.Єп.Орд., 1886. – 11с.
21. Пастирський лист Пресв. Єпископату Австрійського до всіх вірних католиків Австрії в справі виборів до Думи Державної (дано в січні 1896 р.) – Станіславів: накл.Єп.Орд., 1896. – 8 с..
22. Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану.-т. VIII (XIX ст.). – Рим: в-во оо.Василіан, 1976.-275с.
23. Назарко І.І.о. Київські і галицькі митрополити. – Торонто: в-во оо.Василіян, 1962. – 271 с.
24. Степанович О. та ін. Висвітлення до історії Львівських Синодів з років 1891 і 1897.- 2-е вид. – Львів: накл. І.Кудлака, 1924. – 41 с.
25. Чинності і рішення руського провінціального Собора в Галичині одбувшогося у Львові в році 1891. – Львів:накл.Митр.Орд., 1896. – 272 с.
26. Сергієнко Ю.Г. Єтика лівого радикалізму в суспільно-політичному житті України з початку XX ст. до 60-х років: Автореф. докт. дис. – К., 1996. – 32 с.
27. Химка І.о. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині (1772–1918) // Ковчег:-ч.1. – Львів:Ін-т історії Церкви, 1993. – С.67–100.
28. Архисейське послання Єп.Ю.Куїловського про св.великий Піст Чотиридесятниці, дане 14 лютого 1892 р. – Станіславів: з друкарні І.Данкевича, 1892. – 3 с.
29. Грицак Я.Й.І.Франко та М.Павлик про роль греко-католицького духовенства у суспільно-політичному житті Галичини//Секуляризація духовного життя на Україні в епоху гуманізму і Реформації:зб.науч.праць. – К.:Наук.думка, 1991. – С.245–263.
30. Українська суспільно-політична думка в 20ст: Документи і матеріали.т.1.-Сучасність, 1983.
31. Рибалка І.К. Історія Української РСР. Дорадянський період. – К.: Вища школа, 1978. – 591с.
32. Шербатюк І. Про еміграцію українців Східної Галичини в Росію (1892р.) // Укр.іст.журнал.– 1964.– № 7:.– С.101–103
33. Франко І. Повне зібрання творів в 50-томах. – К., 1986. – Т.45.
34. Драбчук І. З історії протиалкогольного руху в Галичині (XIX- перша половина XX ст.) // Нова Зоря.– 1998.–16 червня. – С.4.
35. Спільний пастирський лист Митрополита С.Сембратовича, Єпископа Перемиського Ю.Пелеша і Єпископа Станіславівського Ю.Сас-Куїловського, даний 23 квітня 1895 р. – Львів: з типографії Ставропіг: Ін-та, 1895. – 20 с.

**ЄПИСКОП ЮЛЯН САС-КУЇЛОВСЬКИЙ НА ВЛАДИЧОМУ ПРЕСТОЛІ В СТАНІСЛАВОВІ (1891-1899):
ВИСОКА МІСЯ СВЯЩЕНИЧОГО СЛУЖІННЯ**

36. Відозва Комітету з обходу 300-літнього ювілею Берестейської Унії.-Львів: з друкарні НТШ, 1894. – 8 с.
37. Шематизм всечасного клира Єпископської дієцезії греко-католической Станіславовской на рок...-Львовь: Типографія Ставропіг. Ин-та, 1886; Станіславів: накл. Єп.Орд. з печатни І.Данкевича, 1887–1900.
38. Пастирський лист Єп. Ю.Сас-Куїловського з поводу 50-літньої річниці поховання Єго Величства Наймилостивішого Цісаря Нашого Франца Йосифа I (дано 4 жовтня 1898р.). – Станіславів:накл.Єп.Орд., 1898. – 3 с.
39. Пастирський лист Галицького Єпископату про 50-літній ювілей скасування кріпатства. – Львів: типографія Ставропігійська, 1898. – 8 с.
40. Пастирський лист Пресв.Єпископату Австрійського до всіх вірних католиків Австрії в справі виборів до Думи Державної (дано в січні 1896р.). – Станіславів:накл.Єп.Орд., 1896. – 8 с.
41. Чорновіл І.П. Польсько-українська угода 1890-1894рр.:генеза, перебіг подій. – Львів, 1995. – 22 с.
42. Пастирський лист Єп.Ю.Сас-Куїловського про Синод Діїцезальний, даний 5 жовтня 1897 р.– Станіславів:накл.Єп.Орд., 1897. – 7 с.
43. Борис В.О. З історії української трудової еміграції з Галичини в Бразилію в 90-х роках ХІХст.//Укр.іст.журнал. – 1970. – №8. – С.68–71.
44. Пастирський лист Єп. Ю.Куїловського про Великий піст, даний 20 січня 1894 р. – Станіславів: з печатні І. Данкевича, 1894. – 5 с.
45. Пастирський лист Єп. Ю.Куїловського до вірних і духовенства єпархії від 25 червня 1899 р.– Станіславів: накл.Єп.Орд., 1899. – 3 с.
46. Мудрий С.о. Нарис історії Церкви в Україні.-Рим-Львів, 1995. – 404 с.
47. Федорів Ю. О.д-р. Історія церкви в Україні. – Торонто, 1967. – 362 с.
48. Документи розповідають (Про антинародну діяльність уніатської церкви на Прикарпатті і Закарпатті, про боротьбу народних мас проти гніту католицької церкви)/ наук. ред. і передмова канд. іст. наук Ю.Ю. Сливки]. – Ужгород: Карпати, 1971. – 189 с.

**Кондратик Л.
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО РЕЛІГІЮ ЯК ФОРМУ САМОВИЗНАЧЕННЯ
ОСОБИ ТА СПІЛЬНОТИ**

Проблема, означена у заголовку статті, стосується розуміння видатним українським вченим і мислителем сутності такого феномену духовного і соціального життя, як релігія. Вирішення її, щонайперше, пов'язане із завданнями відтворення цілісної історії вітчизняного релігієзнавства, а отже, й з потребами вироблення її концептуальних засад. Крім того, включення доробку М.Грушевського у науковий обіг збагатить сучасний релігієзнавчий пошук раніше незатребуваними ідеями й положеннями і може дати поштовх для нових здобутків.

На сьогодні у науковій літературі є розвідки, у яких звертається увага на оцінку істориком окремих релігійних течій в історії України, на його бачення соціальних та культурних впливів релігії, а також порушується проблема релігійності вченого та його ставлення до різних конфесій [Див.найважливіші з них: 1; 12; 14]. Однак відсутні дослідження, які б ставили своїм завданням відтворення грушевськівського бачення сутності релігії, що ґрунтувалися б не на окремих працях вченого, а на його науковому спадку в цілому.

Мета запропонованої статті вбачається в тому, аби на основі аналізу творчої спадщини М.Грушевського з'ясувати його розуміння сутнісних і специфічних ознак релігії. То ж перейдемо до викладу основних положень.

Вчений у своїх працях для означення феномена релігії уживає такі поняття, як “релігійний світогляд”, “поганський світогляд”, “тотемістичний світогляд” [2, с. 315-337; 9, с. 125-145]. Як бачимо, уже у цих підходах міститься розуміння релігії як способу самовизначення людини та спільноти у світі. А тому попередньо припускаємо, що релігію український вчений трактував, перш за все, як явище світогляду. Релігія, вважав дослідник, це – “система обрядів і відправ і той світогляд, що лежить в її основі” [4, с. 227]. Таку ж думку М.Грушевський висловлює і в іншій роботі, де вказує, що система обрядів і відправ впливає з релігійного світогляду спільноти [6, с.19].

Як М.Грушевський тлумачить релігійний світогляд? Специфічною ознакою релігії, на його думку, є віра в надприродне. Такий висновок ґрунтується уже на тому, що інтерпретацію будь-яких релігійних вірувань дослідник завжди розпочинав з характеристики духів, ідолів, богів тощо і зараховував їх до категорії надприродного. В працях М. Грушевського є й більш прямі вказівки на надприродне як домінуючу характеристику релігії. Так, оцінюючи звістку Прокопія про релігійні погляди слов'ян, він зауважує, що в ній можна зазначити два головні моменти їхньої релігії: “єдиний бог, єдиний владика світа, з котрим безпосередньо зв'язуються різні метеоричні явища ... і разом – численні дрібніші божества та взагалі надприродні істоти ... з другорядним значінням” [2, с. 317].

Якими ознаками наділяється “надприродне”, поняття якого виникає на тій стадії культурного розвитку суспільства, де вже усвідомилася різниця між природним і надприродним [4, с. 333]. Останнє у свідомості соціальної спільноти, перш за все, є тим, що перебуває поза і над природою і здатне впливати на природні явища. Так, характеризуючи надзвичайні властивості волхвів, відьом і відьмаків, дослідник звертає увагу на те, що вони, в увяленні загалу, “знають магічні тайни і вміють впливати на природні явища, знають надприродне” [2, с. 324].